FOROBIY MEROSINI MUSIQA TA'LIMI JARAYONIGA TATBIQ QILISH IMKONIYATLARI

Otajonov Jahongir

Farg‘ona davlat universiteti II kurs magistranti

Annotatsiya.

Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiyning musiqa ilmiga oid asarlari — "Kitob al-musiqa al-kabir" va "Ihso al-ulum" — IMRAD strukturasi asosida tahlil qilingan va ularning zamonaviy musiqa ta'limi jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Manbashunoslik, qiyosiy tahlil va ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan holda Forobiyning musiqa fanini tizimlashtirish modeli, maqom va usul nazariyasi hamda musiqa tarbiyasiga oid pedagogik g'oyalari o'rganilgan. Tadqiqot natijalari Forobiy merosini zamonaviy o'quv jarayoniga integratsiya qilishning metodologik asoslarini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Forobiy, musiqa ta'limi, maqom nazariyasi, musiqa pedagogikasi, madaniy meros, ta'lim integratsiyasi.

KIRISH

Abu Nasr Muhammad al-Forobiy (870–950) — islom olamining eng buyuk qomusiy olimlaridan biri bo'lib, "Muallim-i soniy" (Ikkinchi muallim) unvoniga sazovor bo'lgan. U falsafa, mantiq, matematika, tibbiyot va musiqa sohalarida yuzlab asar yaratgan. Uning musiqa ilmiga bag'ishlangan "Kitob al-musiqa al-kabir" asari o'rta asrlar musiqa fanining eng mukammal qomusi sifatida tan olingan.[1]

"Ihso al-ulum" asarida Forobiy musiqani arifmetika va geometriya bilan birga erkin san'atlar qatorida mustaqil fan sifatida belgilagan va uni har bir ta'lim oluvchi egallashi zarur bo'lgan soha deb hisoblagan.[2]

1 Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir / Arab. matnidan tarj. – Qohira: Dor al-Kotib al-Arabiy, 1967. – B. 9–14.

2 Forobiy. Ihso al-ulum / Arab. matnidan o'zbek. tarj. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 71–74.

Ingliz sharqshunosi H.G. Farmer Forobiyni "Arablarning Aristoksenosi" deb atab, uning musiqa nazariyasi sohasidagi merosini jahon ilmiy jamoatchiligi e'tiboriga havola etgan.3

Muammo: zamonaviy O'zbekiston musiqa ta'limida Forobiy merosi ko'pincha faqat tarix fanida qisqacha tilga olinadi; uning maqom nazariyasi, usul tizimi va musiqa tarbiyasiga oid tamoyillari amaliy dars jarayoniga integratsiya qilinmagan. Bu milliy musiqiy meros va zamonaviy pedagogika o'rtasidagi metodologik uzilishni keltirib chiqaradi.

Tadqiqot maqsadi: Forobiyning birlamchi asarlari asosida uning musiqiy-pedagogik g'oyalarini tizimlashtirish va zamonaviy musiqa ta'limi jarayoniga integratsiya qilishning ilmiy asosli modelini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari: (1) Forobiyning musiqa-pedagogik g'oyalarini birlamchi manbalar asosida tizimlashtirish; (2) ushbu g'oyalarning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o'rnini aniqlash; (3) integratsiyaning metodologik modelini taklif etish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Forobiy musiqa merosini o'rganishda asosiy birlamchi manba sifatida uning "Kitob al-musiqa al-kabir" asari xizmat qiladi. Bu asar arab tilidagi asl nusxasi Qohirada nashr etilgan bo'lib, Forobiy musiqa ilmini to'liq tizim sifatida bayon etgan yagona asaridir.4

Ikkinchi muhim birlamchi manba — "Ihso al-ulum" asari bo'lib, unda Forobiy musiqa ilmining boshqa fanlar tizimidagi o'rnini belgilagan. Bu asar o'zbek tiliga 1994-yilda tarjima qilingan.5

Ikkilamchi manba sifatida fransuz sharqshunosi Rodolphe Erlanger tomonidan tayyorlangan "La musique arabe" to'plamining birinchi jildi muhim

3 Farmer H.G. Al-Farabi's Arabic-Latin writings on music. – Glasgow: The Civic Press, 1934. – P. 1–5.

4 Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir. – Qohira, 1967. – B. 48–56.

5 Forobiy. Ihso al-ulum. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 75–82.

ahamiyat kasb etadi. Unda "Kitob al-musiqa al-kabir" asarining fransuz tilidagi tarjimasi va batafsil sharhi berilgan.6

H.G. Farmerning Forobiy musiqa nazariyasiga bag'ishlangan tadqiqotlari Forobiy merosini g'arb ilmiy muomalasiga kiritishda muhim rol o'ynagan. Farmer Forobiyning usul tizimini yunon ritmikasi bilan qiyoslab tahlil qilgan.7

Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, quyidagi metodlar qo'llanildi:

– Manbashunoslik-tahliliy metod: Forobiyning birlamchi asarlari arab, o'zbek va rus tilidagi tarjimalar bilan qiyoslab o'rganildi.

– Qiyosiy tahlil metodi: Forobiy g'oyalari zamonaviy musiqa pedagogikasining asosiy yo'nalishlari bilan taqqoslandi.

– Ilmiy umumlashtirish metodi: tahlil natijalari asosida integratsiya modeli shakllantirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

"Kitob al-musiqa al-kabir" tahlili shuni ko'rsatadiki, Forobiy musiqani ikki katta yo'nalishga ajratadi: nazariy musiqa — tovushlar fizik tabiatini, intervallar va maqomlarni o'rganuvchi fan; amaliy musiqa — ijrochilik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan soha. Bu ikkilik zamonaviy "musiqa nazariyasi + ijrochilik" tuzilmasiga to'g'ridan-to'g'ri mos keladi va Forobiy ushbu tuzilmani IX–X asrlardayoq ishlab chiqqanligini ko‘rsatadi.8

"Ihso al-ulum" tahlilida esa Forobiy musiqa ilmini to'rtta bo'limga ajratishi aniqlandi: (1) tovushlar va ularning nisbatlari — akustika asoslari; (2) maqomlar va intervallar; (3) usullar — ritm tizimi; (4) cholg'u asboblarining tasnifi. Bu tuzilma

6 Erlanger R. La musique arabe. T. I: Al-Farabi. Kitab al-musiqa al-kabir. – Paris: Geuthner, 1930. – P. 38–45.

7 Farmer H.G. Al-Farabi's Arabic-Latin writings on music. – Glasgow, 1934. – P. 18–26.

8 Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir. – Qohira, 1967. – B. 86–94.

zamonaviy musiqa nazariyasi fanining (akustika, garmoniya, solfejio, cholg'ushunoslik) modullar strukturasiga mohiyatan mos keladi.9

"Kitob al-musiqa al-kabir" tahlili ko'rsatadiki, Forobiy tovush balandligini miqdoriy jihatdan o'rganib, maqomlarni Pifagor nisbatlari asosida — torli asbob parda uzunliklarining nisbati orqali — matematik aniqlikda belgilagan. Bu yondashuv maqomlarni quloq bilan eshitishdan oldin ularning matematik asosini tushuntirishga imkon beradi.10

Erlanger ushbu jihatni maxsus ta'kidlab, Forobiy maqom nazariyasini o'sha davrning eng ilg'or akustik tizimi deb baholagan. Ushbu yondashuv zamonaviy ta'limda maqomlarni chiziqli yodlash emas, balki tushunish asosida o'rgatish metodologiyasiga asos bo'ladi.11

"Kitob al-musiqa al-kabir" asarining usul bo'limi tahlilida Forobiy ritmni to'liq vaqt birliklari va ularning bo'linmalaridan tuzilgan yaxlit tizim sifatida ta'riflashi aniqlandi. U usullarni oddiydan murakkabga qarab tizimlashtirgan va har bir usulning she'riy vazn bilan munosabatini ko'rsatgan.12

Farmer tadqiqotiga ko'ra, Forobiyning bu yondashuvi yunon ritmikasini yangi daraja — arab she'riyati va musiqa an'anasi bilan birlashtirgan. Zamonaviy ta'limda ushbu tamoyilni o'zbek she'riyatining aruz vaznlari bilan bog'liq holda o'rgatish milliy kontekstda alohida samarali bo'ladi.13

"Kitob al-musiqa al-kabir" asarida Forobiy musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini alohida bo'limda o'rganib, uni axloqiy tarbiyaning muhim vositasi sifatida

9 Forobiy. Ihso al-ulum. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 80–86.

10 Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir. – Qohira, 1967. – B. 120–130.

11 Erlanger R. La musique arabe. T. I. – Paris, 1930. – P. 60–68.

12 Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir. – Qohira, 1967. – B. 200–210.

13 Farmer H.G. Al-Farabi's Arabic-Latin writings on music. – Glasgow, 1934. – P. 30–36.

asoslagan. Uning fikricha, musiqa nafaqat quloq uchun zavq beruvchi san'at, balki insonning ichki olamini tartibga soluvchi va ezgulik sari yo'naltiruvchi kuchdir.[14]

"Ihso al-ulum" tahlili ko'rsatadiki, Forobiy musiqani aqliy (intellektual) va axloqiy (ma'naviy) tarbiyaning ajralmas qismi deb bilgan. Bu g'oya bugungi ta'lim standartlaridagi emotsional intellekt va ma'naviy tarbiya konsepsiyalari bilan tamomila hamohangdir.[15]

Yuqoridagi tahlil natijalari asosida Forobiy merosini zamonaviy musiqa ta'limiga integratsiya qilishning quyidagi modeli taklif etiladi:

– Musiqa nazariyasi fanining birinchi moduliga Forobiy maqom va interval tizimini matematik asosi bilan kiritish;

– Solfejio darslarida usul (ritm) tizimini Forobiy tasnifi orqali tushuntirish va o'zbek aruz vaznlari bilan bog'lash;

– Musiqa tarixi kursida Forobiy davrini (IX–X asrlar) alohida mavzu sifatida ajratib, "Kitob al-musiqa al-kabir" dan namunalar keltirish;

– Cholg'ushunoslik fanida Forobiy uchta guruhli tasnifini (torli, nafasli, zarbli) zamonaviy Hornbostel-Sachs tasnifi bilan qiyoslab o'rgatish;

– Musiqa pedagogikasi kursida "Ihso al-ulum" asarini metodik manba sifatida kiritish.

XULOSA

Abu Nasr Forobiyning "Kitob al-musiqa al-kabir" va "Ihso al-ulum" asarlari tahlili asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Metodologik moslik: Forobiyning musiqa fanini nazariy va amaliy qismlarga ajratish modeli zamonaviy o‘quv rejalari tuzilmasiga metodologik jihatdan to‘liq mos keladi.

14 Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir. – Qohira, 1967. – B. 310–320.

15 Forobiy. Ihso al-ulum. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 88–94.

Analitik tafakkur: Maqomlarni matematik asosda o‘rgatish yondashuvi musiqiy tafakkurni analitik rivojlantirish uchun muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Fanlararo uzviylik: Forobiy usul nazariyasini she’riy vazn bilan bog‘liq holda o‘rgatish tamoyili musiqa va til birligida o‘rgatishning ilk ilmiy asosi sifatida baholanadi.

Tarbiyaviy ahamiyat: Forobiy musiqa va axloqiy tarbiyani uzviy bog‘liq deb bilgan bo‘lib, bu g‘oya bugungi ma’naviy tarbiya konsepsiyalari bilan tamomila hamohangdir.

Integratsiyaning afzalligi: Forobiy merosining musiqa ta’limiga integratsiya qilinishi milliy musiqiy o‘zlikni anglashni mustahkamlaydi va an’anaviy musiqa bilan zamonaviy pedagogika o‘rtasida o‘ziga xos ko‘prik vazifasini o‘taydi.

Kelgusida Forobiy asarlarini to‘liq o‘zbek tiliga tarjima qilish va mazkur maqolada taklif etilgan integratsiya modelini amaliyotda eksperimental tekshirib ko‘rish dolzarb ilmiy zaruriyat hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy. Kitob al-musiqa al-kabir (Musiqa haqida katta kitob) / Arab. matnidan tarj. – Qohira: Dor al-Kotib al-Arabiy, 1967. – 480 b.
2. Forobiy. Ihso al-ulum (Ilmlar tasnifi) / Arab. matnidan o'zbek. tarj. – Toshkent: Fan, 1994. – 112 b.
3. Erlanger R. La musique arabe. T. I: Al-Farabi. Kitab al-musiqa al-kabir. – Paris: Geuthner, 1930. – 412 p.
4. Farmer H.G. Al-Farabi's Arabic-Latin writings on music. – Glasgow: The Civic Press, 1934. – 164 p.
5. Shiloah A. The Theory of Music in Arabic Writings (c. 900–1900). – Munich: Henle, 1979. – P. 112–118.
6. Neubauer E. Al-Khalil ibn Ahmad und die Frühgeschichte der arabischen Lehre // Zeitschrift für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften. – 1995. – Bd. 10. – S. 255–324.

7. Wright O. The Modal System of Arab and Persian Music, A.D. 1250–1300. – London: Oxford University Press, 1978. – 368 p.